

HUNYA GÁBOR:

TELEPÜLÉSHÁLÓZAT-FEJLESZTÉS ÉS TELEPÜLÉSRENDEZÉS ROMÁNIÁBAN

1. A program

Tulajdonképpen igen keveset tudunk a falurendezési programról és a végrehajtás állásáról. Három forrásra támaszkodhatunk: a főtitkári beszédekre, melyek az egyetlen programadó forrásnak tekinthetők, a beszédeket követő magyarázó és példalózó sajtócikkekre, valamint saját és mások személyes megfigyeléseire, értesüléseire. Eleget tudunk róla ahhoz, hogy céljait, ideológiáját és a falusi lakosságra gyakorolt hatását megvilágítsuk. Emellett ismereteseek az elméleti és gyakorlati előzmények.

A program ideológiai háttereként érdemes idézni az RKP 1987 decemberi országos konferenciája határozatának ide vonatkozó részét.¹ „A leghatározottabban munkálkodni kell különösképpen azért, hogy 2000-ig befejezzük a városok és községek rendezésére, szervezésére és korszerűsítésére, a beépített területek leszűkítésére vonatkozó programokat, aminek nyomán még inkább erősödni fog a szövetség a munkássz-tály, a parasztság, az értelmiség között, a dolgozók összes rétegei között, meggyorsul a román szocialista társadalom homogenizálódásának folyamata, megszűnnek a lényeges különbségek a falu és a város, a különböző társadalmi osztályok és rétegek között, kialakul a szocializmust és a kommunizmust tudatosan építő dolgozó nép egységes társadalma.” E mondat minden szava konkrét tartalommal bír, tömören összefoglalja azt az ideológiai alapot, amivel az RKP igazolja társadalmpolitikáját. Tulajdonképpen ez a klasszikus sztálini totalitarizmus. Részét képezi a társadalmi érdektagoltság elvetése, az egyéni szabadságjogok tagadása, illetve társadalmiként és ebből következően centralizálva elvonhatóként való felfogása.

Praktikus elemzésünk szempontjából itt annak van jelentősége, hogy az idézett határozat a településrendezési tervek felgyorsítására szólít fel. A későbbiekben visszatérünk a településrendezés múltjára és tartalmára, most csak a gyorsítás tényét állapítjuk meg. Ezt követte a gyorsítás tartalmának meghatározása az 1988. március elején tartott tanácsi elnökök – megyei, városi és községi tanácsok elnökei, akik egyben párttitkárok – országos konferenciáján N. Ceausescu beszédében itt ismertette, hogy mit ért a falurendezési programon.²

- Közigazgatási rendezés, aminek során a községek számát 2000-re kívánják csökkenteni, minden község legalább 3000 lakossal rendelkezzen. (Románia 13123 faluja 1985-ben 2705 községbe és 135 város környéki községbe volt sorolva, ezek közül 900 lakossága nem érte el a 3000 főt.)

- „Radikálisan csökkentenünk kell a falvak számát – a jelenlegi körülbelül 13000-ról legfeljebb 5000–6000-re.”
- Mindenki, aki községekben dolgozik, költözzön munkahelytelepülésre. (Főleg az értelmiség és a vezetők ne lakjanak máshol.)
- Mind az 558 agráripari tanács körzetében épüljön ki egy agráripari város, vagy központ, ami körülbelül három községet tömörít. A program szerint 1990-ig minden megyében 2-3 ilyen központot kell létrehozni, 2000-ig pedig az összeset.
- Az agráripari városokban sokoldalú kulturális, oktatási és egészségügyi ellátást kell biztosítani.

E konferencia határozata néhány feladatot is konkretizált a tanácsi vezetők részére.³ Felhívták figyelmüket a településrendezési tervek betartására, az engedély nélküli építkezés és tervtől eltérő területfelhasználás megakadályozására, a községek szerkezeti koncentrációjának növelésére. „A nem megfelelő módon használt területet vissza kell juttatni a mezőgazdaságnak.”

Az RKP Politikai Végrehajtó Bizottsága 1988. április 29-i ülésén a főtítkár ismét szólt a falurendezésről.⁴ Kiemelte, hogy

- csökkenteni kell a beépített területet,
- összevonás útján néhány százzal csökkenteni kell a községek számát,
- „közel felére kell csökkenteni a falvak számát, meghatározva a megmaradókat, azok nagyságát – és az összes új épületeket csak ezeken a településeken emeljék, hogy bizonyos idő múlva megvalósuljon a többi falu felszámolása. Ehhez persze hosszabb időre van szükség, nem kell erőltetnünk a dolgokat.”
- 1990-ig pontosítani kell az agráripari tanácsok területét és szervezetét, 2000-ig ki kell alakítani a központjukat képező városokat. Mintaközpontok, így a Bukarest környékiek létrehozása azonnali feladat.

Valószínű, hogy a falufelszámolással kapcsolatos mérsékeltébb állásfoglalás a nem várt külföldi reakció nyomán született. Ugyanakkor más probléma is felmerült, mégpedig az, hogy az ország mezőgazdaságában még viszonylag nagy az egyéni és a községi tulajdon szerepe, így bizonyos területek nem illeszkednek bele az agráripari tanácsokra alapozott rendezési koncepcióba. A főtítkár kijelentette, hogy az egész parasztságot be kell kapcsolni az agráripari tanácsok keretébe. A domb- és hegyvidékeken új állami és szövetkezeti farmokat (tehát nem gazdaságokat, hanem azok üzemegeit) kell létrehozni. „Cselekedjünk oly módon, hogy növekedjék a szövetkezeti és állami tulajdon szerepe és erősödjön ez a tulajdonforma a mezőgazdasági termelés minden területén – biztosítsuk, hogy az egész parasztság alapjövédelme szorosan kapcsolódjon a mezőgazdaság szocialista szektorához.” Ezzel a mezőgazdasági terület 9,5 százalékán gazdálkodó, és kisközségek keretébe szervezett egyéni gazdálkodók további államosítása menne végbe. (Meg kell jegyezni, hogy az egyéni gazdaságok eddig is terveköttelezettek voltak, földtulajdonosi jogukat erősen korlátozták.) Felszámolásra kerülne az a mezőgazdasági üzemforma, ami teljesen a kisfalusi léthez kötődik.

A gyakorlati lépésekről sokat elárul a sajtóban indított támogató, magyarázó kampány. A Máramaros megyei néptanács alelnöke arról írt, hogy a megyében N. Ceausescu 1986-os látogatása óta felgyorsult a községrendezés és a beépített terület

csökkentése.⁵ Felülvizsgálták a beépítési terveket, és 61 százalékkal csökkentették a beépíthető területet. „Ennek alapján a kis és szétszórta települések, valamint a mezőgazdasági területeken lévő egyéni gazdaságok áttelepítésére, csoportosítására vonatkozó megyei programban foglalt előirányzatokat 1987-ben teljes egészében megvalósítottuk, s az így felszabadult területek már vissza is kerültek a mezőgazdasági körforgásba.” Kijelölték a tíz agráripari tanács központját, háromnak elkészítették a rendezési tervét; ezek lesznek a mintatelepülések.

Az idézett cikk rávilágít arra, hogy a lakosságáttelepítés és a beépített területek mezőgazdasági célra történő felszabadítása nem egészen újkeletű program. A főtitkári beszédek tehát valóban egy folyamat felgyorsítására vonatkoztak. Feltételezhető, hogyha ezzel nem kezdi el szellőztetni a programot, ugyanúgy csendben folyhatott volna tovább mint addig, különösebb nemzetközi publicitás nélkül.

Úgy tűnik, hogy 1988 nyara folyamán a román sajtó megpróbálta más irányba terelni a közvéleményt. Az elemzések és példák csak építésről, korszerűsítésről, nem áttelepülésről, rombolásról szóltak. Ilyen értelemben tájékoztatta N. Ceausescu Grósz Károly magyar miniszterelnököt is aradi találkozásukon augusztus 28-án. Más külső elemzőt azonban ezzel nem lehetett megnyugtatni, és később a hivatalos magyar politika is hangsúlyozta, hogy nem nyílt a román tájékoztatás, van ok feltételezni, hogy nem került le a napirendről a falufelszámolás, már csak azért sem, mert integráns része a falufejlesztési és mezőgazdasági politikának. A román propaganda sem állítja, hogy elélltak volna a kistelepülések felszámolásának tervétől.

A gyakorlatról ellentmondások az értesülések. Több megyére ismertté vált az áttelepítendő falvak listája. Arra is vonatkozik értesülés, hogy mit is jelentene a nem erőltetett áttelepítés: mindennemű állami szolgáltatás (oktatás, posta, villanyszolgáltatás) leállításával kicsikart távozást. A falusi lakosokat jelenleg bizonytalanságban tartják sorsuk felől, pedig úgy tűnik, hogy az államigazgatás tervei elkészültek a fejlesztendő és felszámolandó falvakról.

Július elején N. Ceausescu meglátogatott néhány Bukarest környéki mintafalut, ahol nagyszabású építkezéseket tekintett meg. Magam is felkerestem néhány héttel később ezeket a községeket. Kizárólag a községközpontok átépítése folyik; lakótelep épül a parasztházak helyén. Mezőgazdasági célú területnövelést, a beépített terület ilyen célú szűkítését nem lehet látni. Ilyenre a főtitkár sem utalt látogatása során. A felépült házak egy részében nincs vízvezeték, fával kellene fűteni a lakásokat, az ígért kereskedelmi és kulturális létesítmények kivitelezéséhez nem kezdtek hozzá.

A továbbiakban a napi események helyett a már biztosan megtörtént dolgokat elemezzük: a településhálózat-fejlesztési koncepció és politika történetét 1968 és 1988 között, a romániai faluhálózat szerkezetét, és az agrárpolitika intézményi aspektusait, kiemelve az agráripari tanács jelentőségét.

2. A román településhálózat-fejlesztési törvénykezés

Regionális fejlesztési politika Romániában két síkon folyik. Az egyik a megyék fejlettségi színvonalának egymáshoz való közelítése, ami főleg az ipari, kisebb mértékben a mezőgazdasági termelés egy főre jutó értékének közelítésére irányul.

Ehhez a munkaerő letelepítéséhez szükséges minimális beruházások adódnak. Minél később ért el egy megyét a nagyarányú központi fejlesztés, annál nagyobb volt a különbség az iparosodottság és a lakosság anyagi ellátottsága között. Egyre szélsőségesebb méreteket öltött a fejlődés termeléscentrikus felfogása.

A regionális fejlesztési politika másik szempontja a város és falu közti különbség csökkentése. Ez jelent bizonyos szociális, ellátási, kommunális és politikai szocializációs prioritásokat. És jelenti a nagyüzemi mezőgazdasági és ipar befogadására alkalmas települések létrehozását.

A településrendezést, mint az egész román jogalkotást is jellemzi a jogi túlszabályozottság, illetve a nem valós állapotokon alapuló jogi szabályozás. Ugyanakkor a jogbizonytalanság és korrupció miatt alig lehet érvényt szerezni a legtöbb rendelkezésnek. Ebből következik azután, hogy politikai kampányokkal, azonos tartalmú rendeletek egyre szigorúbb formában való újrafogalmazásával igyekszik az állam napirenden tartani a törvényeket.

A településkoncentráció és a települések arculatának állami beruházások nyomán történő megváltoztatása 1968 óta szerepel az RKP programjaiban. Akkor a közigazgatási átszervezésnek csak egyik részét jelentette a megyerendszer létrehozása, a párthatározat hasonló súllyal foglalkozott a településrendezés fontosságával is. A településrendezés azért került a legfelső döntéshozás körébe, hogy a települések infrastrukturális fejlesztéséről, általában a városfejlesztés irányáról szülessen döntés. Ekkor még főleg a városok túl alacsony népsűrűségét kritizálták, mert ez költségessé tette a kommunális beruházásokat. A városoknak alkalmassá kellett válniuk a nagy extenzív iparosítási hullám befogadására, az ehhez kapcsolódó munkaerő letelepítésére. Új ipari területeket („platformokat”), lakótelepeket kellett elhelyezni, gondoskodni legalább a víz-, csatorna- és úthálózatról. Ezek a feladatok különösen akkor kerültek előtérbe, amikor a gyorsított iparosítás zöld utat kapott az 1972-es országos pártkonferencián, legyőzve a fontolva haladó, gazdasági reformokkal kacérkodó irányzatot, kiteljesítve Ceausescu főtitkár hatalmát.

Az RKP 1967. október 5–6-i ülése elfogadta az „Alapelveket Románia közigazgatási-területi megszervezésének javítására és a falusi helységek szisztematizálására vonatkozólag”. A rendelkezés 1968-ban lépett életbe és ennek huszadik évfordulója kapcsán került az idén ismét előtérbe. A falvakra vonatkozó rész már húsz éve leszögezte, hogy a falvakat koncentrált településekké kell tömöríteni, ami lehetővé teszi a népsűrűség növelését, az igénybe vett terület csökkentését; a koncentrált falvaknak alkalmassá kell válniuk arra, hogy nagyüzemi mezőgazdaság központjai legyenek és ipart is befogadjanak. Ekkor azonban még sem a mezőgazdaság fejlődése, sem az iparosítás területi menete nem tartott a falvaknál.⁶

1972-ben az RKP országos konferenciája megállapította, hogy „Noha már több éve leszögeztük, hogy új épületek csak a községek belterületén emelhetők, továbbra is mindenki mindenhol épít, a néptanácsok pedig nem gyakorolnak kellő ellenőrzést és nem intézkednek mindazoknak a felelősségre vonásáról, akik megszegik az ország törvényeit ebben a tekintetben.”⁷ Példa is elhangzott erre a negatív jelenségre: a Bukarest–Pitesti közti út mentén folyamatos település jött létre. A falusi építkezőknek ekkor még több lehetőségük volt, mint később, és igyekeztek felhasználni azokat a te-

rületeket, ahol valamilyen közlekedési, infrastrukturális berendezés megkönnyítette a letelepedést.

Szintén az 1972. évi pártkonferencián határoztak a településhálózat fejlesztéséről. Akkor mértékű iparosítást akartak kezdeni, ami túlnőtt az addigi városok keretén. Célul tűzték ki, hogy minden megyében négy-öt város legyen, országosan 1990-ig 250 új város alakuljon ki.

Nagy iramban hozzá is kezdtek a fejlesztéshez, mindenekelőtt a várossá nyilvánítás megelőlegezésével. A következő évben 40 új várost avattak – azóta azonban csak egyet. Az elmaradottabb területeken várossá nyilvánított tízezer körüli lakosság-számú települések a hetvenes évek végéig nem indultak fejlődésnek, a várossá fejlesztés elakadt. A hetvenes évek második felében a célok között inkább a megyeszékhelyek szocialista, későbbi megfogalmazás szerint, illetve legújabbán a „Ceausescu korszakot” tükröző arculatának kialakítása került előtérbe. Ennek jellegzetes tartozéka a nagy tömegdemonstrációkra alkalmas főtér, a reprezentatív pártház, a gyűléstermet magában foglaló kultúrház, egyik épületen erkély, ahonnan a „conducator” szólhat a népéhez. Az utolsók között, már a nyolcvanas évek közepén került sor a bukaresti városközpont kiépítésére, központjában az állami és pártirányítást egybefoglaló adminisztratív palotával. Az átépítések nyomán megváltozott több város karaktere, hagyományos városképi, műemléki együttesek estek áldozatul az építést megelőző rombolásnak.

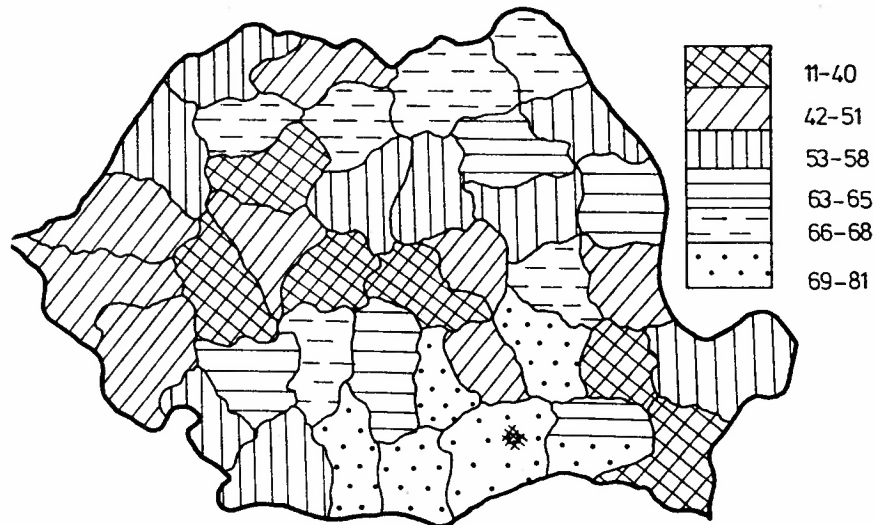
Az 1972-es Országos Pártkonferencia határozata nyomán 1974-ben a korábbi-nál szigorúbb tartalmú településrendezési törvényt hoztak. Ennek továbbfejlesztése 1986-ban ismét csökkentette a beépítésre előirányzott területet, és újraszabályozta a fejlesztendő települések követ. Tulajdonképpen ez utóbbi program az, aminek végrehajtását 1988-ban a főtitkár fel kívánta gyorsítani. A program a szervezett fejlesztésre, építésre, a falusi térségek potenciális központjainak városias kiépítésére helyezte a hangsúlyt. Ujszerű benne, hogy a helyi ipar, kisépítő fejlesztését is támogatta, ami kapcsolódott a falusi önellátás eszméjéhez, a szállítási és kooperációs nehézségekhez.

A kisvárosi hálózat kiépítése, mint láttuk a hetvenes évek közepén lekerült a napirendről, és ennek felélesztéseként értelmezhető az 1986–1988-as program agrár-
ipari városokról, településekről szóló része. Még a fejlesztendő települések száma is közel áll egymáshoz a két programban. Lehet ez azért is, mert bár nem történt várossá nyilvánítás az utóbbi 15 évben, kijelölt községközpontokban folyt már az emeletes házak építése, több falut kiszolgáló oktatási, egészségügyi és kiskereskedelmi egységek létesítése.⁸

A központosított ellátásfejlesztésnek természetesen megvan a nyugati előképe. A központi helyek elmélete, a településgazdaságossági vizsgálatok megerősítették bizonyos funkciók kötöttségét az ellátandó lakosok számához. Egy polgári szabadságjogokon és piacgazdaságon alapuló országban azonban nem volt szó egységesítésről, homogenizálásról a lakosság és a gazdaság totális adminisztratív alárendeléséről a központi terveknek. A központi és helyi állami fejlesztések a kommunális szférára szorítottak, illetve a kommunikáció feltételeit javították. A termelőerők mobilitását és nem helyhez kötését fokozták. A gazdaság és az egyén ehhez alkalmazkodott, ezt alakította, interakción keresztül többségében el is fogadta. A fejlődés organikus módon ment végbe. A kistelepülések jórésze kifejlesztett vagy megőrzött olyan funkciókat lakóhelyként és üdülőkörzetként, amik az általános urbanizálódás és iparosodás idősza-

kában is vonzóvá tették őket, sőt a városok tágabb vonzáskörzetében növekedésüket is gerjesztette.

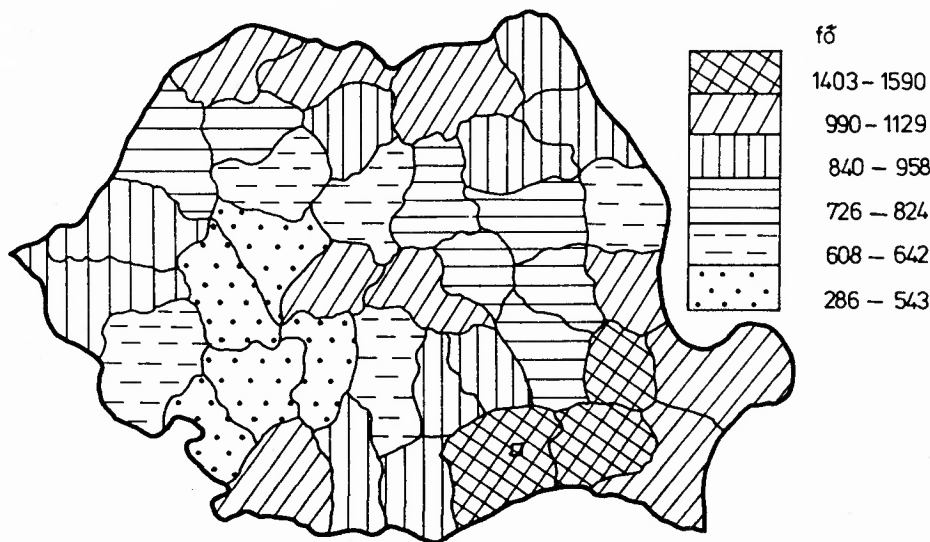
A kelet-európai szocialista településhálózat-fejlesztési gyakorlatok leképezték az államigazgatás, a gazdasági mechanizmus vertikális függőségi viszonyok szerinti szerveződését. A mezőgazdaságban és az iparban az irányító szervek igyekeztek csökkenteni az alárendelt egységek számát, valamilyen homogénnek tűnő profil szerint összevonva őket. A települések fejlődésének irányításában is ez a gyakorlat uralkodott. Az adminisztratív hierarchiát erősítette az anyagi források redistribúciójától való függés. A felsőbb szint előszeretettel tartott vissza eszközöket saját céljaira.⁹ Így a községek szintjén is érvényesült az alá-főle rendeltség, még akkor is, ha a központi tervezés településcsoportokban és azokon belül egyenlő jogú településekkel számolt. (A hetvenes évek második felében pl. Magyarországon és Bulgáriában.) A társadalmi kezdeményezések háttérbe szorultak, a falut erőteljes jövedelemelvonás sújtotta. A magyar településhálózat-fejlesztés múltjából közismert a tanyafelszámolási kampány és az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió, aminek nyomán a falvak felétől elvették a tanácsot, az iskolát és az orvost. Ennek a politikának a hivatalos elvetése csak 1985-ben következett be. Hasonló fejlemények zajlottak Lengyelországban és Bulgáriában is. Románia tehát egy korábban általános kelet-európai gyakorlatnak megfelelően cselekszik, igaz, hogy a rá jellemző radikális formában. Egyik kelet-európai ország radikalizmusa sem ment el odáig, hogy a központi forrásokból gazdaságtalanul működtethető településeket, mint lakóhelyeket is felszámolja.

1. ábra A falusi lakosság aránya, %

3. A romániai falu

Románia lakossága viszonylag gyors urbanizáción esett át az utóbbi húsz évben, ennek ellenére felerészben ma is falusi lakos. Az országos átlagnál lényegesen kisebb a falusi lakosság aránya Erdélyben, különösen annak déli részén (1. ábra). Az ország többi területén csak a ritkán lakott és egy-egy nagyobb város által dominált megyében mutatható ki viszonylag alacsony falusi arány (Braila). Igen szoros korreláció áll fenn az egyes megyék mezőgazdasági jellege, falusias településhálózata és elmaradott infrastrukturális helyzete között. Minden téren elmaradott, falusias vidékek az ország déli és északkeleti megyéi. Alig vannak jobb helyzetben a Kárpátok külső előterének sűrűn lakott megyéi, de ezeket az utóbbi húsz évben már elérte az iparosítás. Az ország legiparosítottabb és legurbanizáltabb területei a Temesvár–Szeben–Brassó–Ploiesti–Bukarest vonal mentén találhatók. Ez az a terület, ahol a legtöbb nem mezőgazdasági jellegű falu is elhelyezkedik.

2. ábra A falvak átlagos lélekszáma

A falvak mérete a hegyvidékeken, különösen a déli és nyugati Kárpátokban a legkisebb, de ennél alig valamivel nagyobbak Kolozs és Maros megye falvai (2. ábra). Az alföldi területeket és az északi medencéket az 1000 főnél népesebb falvak jellemzik. Különösen a legkésőbb (XIX. század) betelepült Havasalföld Duna-menti területeinek mezőgazdasági népessége él viszonylag nagyobb településeken. Ezen a vidéken, a magas arányú falusi népesség viszonylag nagy települései valószínűleg kevésbé vannak veszélyben a településrendezés során, mint más vidékek. Szintén kisebb veszély kelle-

ne, hogy fenyegetse általában az erdélyi falvakat, mert azok viszonylag kis területen, kompakt módon helyezkednek el. Méretük alapján azonban a magyar lakta falvak jó-része nem üti meg az életképesnek nyilvánítás határát. A legkisebb, legkevésbé életké-
pes falvak főleg azok lehetnek, amelyek völgyek mélyén, bekötőút végén helyezked-
nek el. Sok közülük a természetes fogyás állapotában van. Brassó és Szeben megye
szász falvai hagyományosan nagyobb méretűek és viszonylag jól felszereltek, sűrű be-
építésűek, amin kevés kivétnivalót találhatnak a rendező szervek, viszont az átlagszem-
lélet miatt itt is végre kell hajtani a programot.

Ugy tűnik, hogy a fennmaradás kritériumainak legkevésbé a Kárpátok előteré-
nek román falvai felelnek meg. A párhuzamos folyóvölgyek peremén szinte megszakí-
tás nélkül húzódnak a házsorok dél felé, a falvak alig válnak el egymástól. A házak
közti távolság viszonylag nagy, a kisüzemi szőlő és gyümölcsstermesztés családi kert-
nagyságai szabják meg. Ezeken a területeken hiányzik az alapvető városhálózat, az
infrastrukturális ellátottság rossz. Hasonló helyzetben van Moldva nagy része is.

A falvak fejlődése jellemző módon a mezőgazdasághoz kötődik. A törvények
a közelmúltig nem tették lehetővé a mezőgazdasági termelőszövetkezetek számára
nem mezőgazdasági üzemek létesítését. A napi ingázás távolsága általában kicsi (köz-
lekedési nehézségek), a nagyobb iparvidékek kivételével alig jellemző. Az ipari munka-
vállalás főleg irányított áttelepülés útján történik, ami egyben a népesség területi keve-
redését is elősegíti. A vegyes funkciójú falvak kialakulását, alulról jövő urbanizációs
folyamatát az állami szabályozás szinte teljesen megakadályozza.

A falvak épületállománya elöregedett. Az ötvenes és hatvanas évek fordulóján
volt Romániában az utolsó nagy falusi építkezési fellendülés. Azóta csak legfeljebb a
karbantartás a jellemző.

Falusi lakásépítés (átadott lakások száma)

	Összesen	Lakossági eszközökből
1951–1955	339432	327897
1956–1960	591236	580213
1961–1965	556625	545260
1966–1970	260734	253010
1971–1975	189459	178774
1976–1980	84820	64058
1980–1985	64680	39432

Forrás: Anuarul Statistic, 1986, 248. oldal.

A falusi lakásépítés az 1968-as településrendezési határozatok megszületése
nyomán kezdett gyérülni. Közben egyre nagyobb lett a nem-magánérs építkezés
aránya, ami nyilván a várossá fejlesztendő településekbe koncentrálódott. A magán-
építkezést adminisztratív eszközökkel és építőanyag-hiánnyal gátolják. A korszerűsítés
egyéni kezdeményezésű útjainak lezárása után az állam a falvakban is modernizáló sze-
rebben tetszeleghet. Ennek fejében természetesen saját építőipari lehetőségeihez (nagy
szervezetek, rugalmatlan, előregyártott technológia) idomítja az építési módot és he-
lyet, ami minél koncentráltabb építési területet kíván.

1988-tól az 1. pontban ismertetett program szerint mintegy 5000 lesz a fejleszthető községek száma. A többi, a falusi lakosság mintegy felével megszüntetésre, átköltözésre lesz ítélve. Ezek alapján 5–6 millió ember lakóhely-változtatását kívánják elrendelni. Az ennek megfelelő mintegy 1,5 millió lakást központilag tervezett és kivitelezett, többemeletes házakkal kívánják megoldani. Nehéz megítélni, hogy mennyi idő kellene ennyi lakás felépítéséhez. Jelenleg évi százezer, a gazdasági válság előtt évi százötvenezer lakás felépítését tudták biztosítani. Ebből a falusi építés aránya egyre csökkent, 1985-ben csak tízezer volt. Maximálisan ötvenezer lakás falusi felépítését lehet elképzelni a kapacitások nagyarányú átcsoportosítása és az érintett lakosság munkarejének igénybevétele mellett. Így a 10–15 évesre tervezett program legalább 30 évet venne igénybe. Nem valószínű, hogy akár egy évtizedig következetesen és erőltetett formában folya a megvalósítás. Általában nincs olyan kampány, ami néhány év alatt ki ne fulladna. Attól tehát nem kell tartani, hogy a program maradéktalanul megvalósul. Éppen elég kárt és szenvedést okozhat azonban a megyénkénti 3–5 példastatuálás.

A program előkészítése, mintafalvak kijelölése már évek óta folyik, főleg Bukarest környékén. A falusi mintalakótelepeken két-három emeletes házak épülnek, sokszor külső WC-vel. A régi kis boltok zsúfoltak és rosszul ellátottak. A város és falu közti különbség fennmaradt az ellátás és a kommunális szolgáltatások terén, az új mintatelepülés csak népsűrűségében különbözik a hagyományostól. Ezzel a létrehozás legkevésbé racionális indoka, a termőterület felszabadítás teljesülhet csak. Megvalósulnak viszont a be nem vallott célok, így az életkörülmények, az életmód állami diktálása, az egyéni választás lehetőségének csökkentése, ellenőrzése.

A fejlesztési programok és szólások ellenére fennmaradt a romániai társadalom- és gazdaságpolitika mezőgazdaság- és parasztságellenessége. Él az összes hagyományos ideológiai gyanú a nem munkás osztályokkal és a nem állami tulajdonnal szemben. A falusiaknak önellátóknak kell lenniük élelmiszerből, csak saját termékért cserében részesedhetnek feldolgozott élelmiszerből. A nyugdíjrendszer és más szociális juttatások értéke fele-harmada a városiakénak. Ugyanakkor a háztáji intézményén keresztül sokáig bizonyos szabadsággal rendelkeztek, amit a nyolcvanas évek közepén szűkített az állami szabályozás. Kötelező termelési szerkezetet és szerződés kötési kvótát írtak elő, tovább korlátozták a háztáji föld nagyságát. A parasztság jövedelme 1980-ban 40 százalékkal volt kevesebb mint a munkásoké. A piacokon maximált, alacsony áron adhatja el a termékét az, aki teljesítette a beszolgáltatást. A jövedelemszerzés és termékcsere a nyolcvanas években jelentős részben a fekete piacra vonult vissza.

A falusiak emeletes házakba való költöztetése megfoszthatja őket létfenntartásuk legalapvetőbb eszközétől, a ház körüli kerttől és az állattartási lehetőségtől. Megszűnik személyi autonómiájuk az élelmiszer-termelés, a fűtés és számos más szolgáltatás terén, kiszolgáltatott helyzetbe kerülnek az állami ellátással szemben, ami általában nem működik.

Az ország egyes területeinek falvai természetesen etnikai összetételük, történeti múltjuk, építészeti és kulturális kincseik alapján erősen különböznek. Hogy ezt miképpen veszik majd figyelembe a településrendezés során, arra az ezekhez a kérdésekhez való hivatalos viszonyból következtethetünk. A nem román történeti múlt emlékeit inkább fel kívánják majd áldozni. Jellemző, hogy több erdélyi falu maga igyekszik bizonyítani dák eredetét, ezzel küzdve a fennmaradásért.

4. A mezőgazdasági termelés koncentrációja¹⁰

A falurendezési terv lényegéhez tartozik, hogy a koncentrált falvak egyben nagy agráripari termelőegységek központjaivá váljanak.

Ennek a fejlesztési politikának az előképe a Szovjetunióban Hruscsov idején, az ötvenes évek közepétől követett mezőgazdaság-fejlesztési politikában található meg. A nagy szervezeti egységek mind a mezőgazdasági termelés adminisztratív irányítása, mind a lakosság ellenőrzése szempontjából előnyösnek látszottak. A gazdaságosság nem igazolta mindezt, a koncentrált fejlesztés általában aránytalanul sokba került, a mezőgazdaság hozamai nem nőttek, felduzzadt a bürokrácia. A mezőgazdasági dolgozók bérmunkásokká váltak, termelési érdekeltségük, gazdaszellemeük elsorvadt. Igaz, ezzel megfeleltek a profitmotivációt kikapcsoló szocialista embereszménynek, a hivatali irányító apparátus kiszolgálóivá váltak. A kelet-európai országokban ebben a szellemen zajlott először a kollektivizálás, majd a tsz-ek összevonása.

A koncentrált leginkább Bulgáriában teljesedett ki, amikor 1971-ben létrehozták az agráripari komplexumokat, amelyek már átlag 15–20 ezer hektáron gazdálkodtak. A mintegy 170 ilyen nagy szervezet területi egységként is funkcionált, megfelelt az ún. településrendszereknek, központjukban egy-egy agráripari várossal. Azonos időpontban Magyarországon tsz-összevonás kezdődött, és elfogadták az Országos Településhálózat Fejlesztési Koncepciót. A tsz-központok általában a központi településekre települtek, de a koncentráció nem érte el azt a mértéket, amit Bulgáriában. A háztáji mezőgazdaság és a magánlakás-építés mindkét országban enyhítette a központi koncentrációs politika hatását.

A koncentráció hátterében olyan klasszikus szocialista elv is állt, hogy a város és a falu közti különbséget meg kell szüntetni. Ez azonban nem településméret, hanem általánosabb életkörülmények kérdése. Alapfeltétele a mezőgazdasági népesség emancipációja, politikai, társadalmi megkülönböztetésének eltörlése. Bulgáriában éppen azért sikerült viszonylag nagy szervezetet kialakítani, az állami és szövetkezeti formákat összemosni, mert a parasztok jövedelmét, részben szociális ellátását is erőteljesen közelítették az ipari munkások szintjéhez.

Utóbb bebizonyosodott, hogy a paraszti emancipációnak nem feltétele a koncentrált település és munkahely. A mezőgazdasági termelés hatékonysága erőteljesen romlik ilyen feltételek között. Bulgáriában 1979-ben megindult, majd 1987-ben kiteljesedett az agráripari komplexum rendszerének kritikája. Az újabb reformok a kisebb szervezetek önállóságát, a szövetkezés jelentőségét az egyéni gazdasági motiváció fontosságát hangsúlyozzák. Magyarországon 1982 majd 1987-től van új szemlélet a mezőgazdasági nagyüzemen belüli vállalkozási formákat lehetővé tevő intézkedésekkel.

Románia gyakorlatilag a kudarcot vallott bolgárhoz hasonló utat kíván megkísérvé, erőltetve és több alapfeltétel hiányában befutni. A szövetkezetesítést követő összevonások után 1963-ra kialakult Romániában az átlagosan 2000–2500 hektáros mezőgazdasági üzemnagyság, ami nagy vonásokban mindmáig fennmaradt. A koncentráció csak az irányításban erősödött. Az összes lényeges gazdálkodási döntés a megyei agráripari igazgatóságokon születik. Megtartották a gépállomások rendszerét, a gépek állami beszerzését és elosztását, a munkák ilyen módon való felügyeletét. A hetvenes években az állam vált a nagyüzemi állattenyésztő telepek beruházójává, amihez társu-

lások formájában vonta össze szövetkezeti és állami mezőgazdasági egységek pénzalapjait is. 1978-ban merült fel, hogy az egy gépállomáshoz tartozó üzemek, a közös állattenyésztő telepeket működtető egységek agráripari tanácsot alkossanak. Számos kapcsolódó szervezeti átalakítás ellenére az üzemek megőrizték a tanácsokkal szembeni viszonylagos önállóságukat és a megyei irányítás sem adott le jogköréből. 1988-ban radikálisabb elképzelés látott napvilágot: az agráripari tanács legyen alapvető tervezési és gazdasági egység, az eddigiek alapján azonban egyetlen feltétel sem vált kedvezőbbé ennek megvalósításához.

Mi hátráltatja és hátráltatta korábban is az összevonást Romániában? A szövetkezeti parasztságot nem kívánták emancipálni, jövedelme 60%-a az állami alkalmazottakénak. Az állami és szövetkezeti mezőgazdaság közötti bér és munkafeltétel különbség olyan nagy, hogy nem lenne egyszerű felszámolni. A parasztok még teljesebb államosításának politikai célja ütközik a falu közvetlen gazdasági kiszákmányolásának céljával, aminek fenntartását gazdaságilag tarthatják szükségesnek.

A termőterület-növelés nagyszabású előképe szintén a Hruscsovhoz kapcsolódó szűzföldprogram, azaz a mezőgazdaság extenzív tartalékainak feltárása. Romániában 1980 óta erősödött ismét az a szemlélet, hogy a termőterület nagysága és az állatok száma jelenti az alapvető agrárpolitikai sikermutatókat. Nagy összegeket fordítanak korábban meg nem művelt területek termelésbe vonására. Megkezdték a Duna-delta páratlan őstermészetének átalakítását. (1980–85 között 150 ezer ha szántóterületet (1,5%) nyertek, főleg a rétek rovására. (Az élelmiszerellátás ettől függetlenül romlott.)

5. Összegzés

Magyar és nemzetközi tiltakozást váltott ki az RKP főtitkárának az a bejelentése, hogy felére kívánja csökkenteni a falvak számát a lakosságot agráripari városokba koncentrálni. Félő, hogy a rombolás és átépítés során egyetemes kulturális értékek mennek veszendőbe és felbomlasztják a még meglévő, működő magyar helyi közösségeket is. Ezzel kapcsolatban véleményem szerint a következő szempontokat is figyelembe kell venni.

A modernizáció minden formája, de különösen a felülről vezérelt szocialista iparosítás ellentétes a helyi közösségek megőrzésére irányuló törekvésekkel. Az egyéni és kollektív szabadságjogok erőteljes korlátozottsága kiszolgáltatottá teszi a társadalmat az állami beavatkozásokkal szemben. Romániában erőteljesen jelentkezik a társadalmi és egyéni élet államosítása. Céljai és eszközei a sztálini és általában a totális államról alkotott képnek megfelelően alakulnak.

A felülről vezérelt társadalom és gazdaságirányítás előszeretettel törekszik az emberek és kapacitások koncentrálására a jobb ellenőrzés céljából.

A nemzetiségi autonómia, a kulturális és oktatási intézmények felszámolása 1947 óta folyamatos Romániában. Ez ellen hivatalos magyar felszólamlás a közelmúltig nem történt. A megváltozott magyar külpolitikai mozgástér és új hivatalos nemzet-szemlélet adott alkalmat arra, hogy éppen a településrendezési határozat kapcsán robbanjon ki a magyar nemzetiség ügye.

A gazdasági és társadalmi programok radikalizmusa Romániában az ország válságával arányosan nőtt. A hétköznapi létfeltételeket ideológiai mannával és politikai rituálékkal helyettesítik. A román nacionalizmus és a társadalom homogenizálásáról vallott elképzelések felerősödtek az anyagi életkörülmények romlásával, a vezetés bizonytalanságérzetével párhuzamosan. Nem jött azonban létre egy alapvetően új ideológia, a sztálinizmus jelenti az eszmei alapot. Ezt az ország körülményeire annyiban adaptálták, hogy nem a nagyhatalmi státusz, hanem a kialakulatlan nemzetállamiság jelenti az összerendező szempontot. A pártfőtitkár a forradalmári erényeket hangoztatja: gyors átütő sikert hajszol a társadalom véleménye ellenében egy elképzelt aranykor reményében.

Az 1988-as településrendezési program radikalizmusa a mindent átfogó jellegben és elsorvasztandó települések felszámolásában van. Míg a hetvenes évek eleji magyar, bolgár, román koncepciók a nem fejlesztendő településeket lassú elsorvadásra ítélték, Románia új megoldása ezeket fel is kívánja számolni. Éppen, amikor a többi említett ország hivatalosan is szakított a sztálini–hruscsovi településpolitikával, Románia az elődöket túllícitálva akarja azt megvalósítani.

JEGYZETEK

1. Előre, 1987. december 19.
2. Előre, 1988. március 5.
3. Előre, 1988. március 8.
4. Előre, 1988. május 5.
5. Suta Ambroziu: A települések szisztematizálása – az ország sokoldalú fejlődésének objektív követelménye. Előre, 1988. június 15.
6. Hunya Gábor: Románia regionális iparfejlesztésének fő tendenciái. Földrajzi Közlemények, 1985/4.
7. A Román Kommunista Párt országos konferenciája, 1972. július 19–21. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1972.
8. Alin Teodorescu: A tudományos területrendezés – az életminőség javításának lényeges összetevője. Előre, 1988. július 23.
9. Vági Gábor: Verseny a fejlesztési forrásokért, KJK, Budapest, 1985.
10. Az agrárviszonyok részletes kifejtését lásd Hunya Gábor: Feszültségi pontok a román mezőgazdaság szervezeti és irányítási rendszerében. Medvetánc 1986/4.–1987/1.

HUNYA, GÁBOR

SETTLEMENT NETWORK DEVELOPMENT AND SETTLEMENT PLANNING IN ROMANIA

Summary

In March 1988 the secretary general of the Romanian Communist Party announced an overall program for village network development and village planning („sistematizarea”) which sentenced 8000 villages to liquidation. Later, due to international protest, the plan of destruction was not mentioned by the Romanian propaganda but it was not rejected either. The present paper deals with the background of this program, its historical and conceptual antecedents and its relationship with the program of agricultural development.

Within the strongly centralized system of decision making in Romania where a citizen must not freely decide where to live or work where family house construction is hardly licensed, where generations are confined to move into blocks of buildings, it is hard to imagine anything else than a strongly selective development policy which favours large settlements. Units of agricultural production are also concentrated, possibilities for individual and household farming are limited. This development model follows Soviet ideas of the late 1950s which gained adherents all over Eastern Europe but when the drawbacks of overconcentration in production and in settlement development were becoming obvious, this model was more or less rejected.

The acts of 1968 and 1974 on settlement network development were the antecedents of the above mentioned program in Romania. A project of developing small towns, included in these acts, was struck off from the agenda in the mid-1970s then it cropped up again in 1986.

From a study of the Romanian village network it emerges that the planned tiny villages can be found on the southern slopes of the Carpathians. Nevertheless, it was not here where the execution of the program started, but it did around Bucharest and in four-five model villages in each county.

All forms of modernization, but particularly socialist industrialization which is controlled from the top and striving for prompt results, find themselves opposed with endeavours to preserve local communities. The nationalization („etatization”) of society is gaining larger and larger dimensions and the possibilities of individual life are getting ever smaller in Romania in the 1980s. Earlier the peasantry was mainly exploited by economic means – the reorganization of its home place is a new phenomenon.

Translated by Eta Daróczi

ХУНЯ, ГАБОР:

РАЗВИТИЕ СЕТИ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ И ОРГАНИЗАЦИЯ ПОСЕЛЕНИЙ В РУМЫНИИ

(Резюме)

В марте 1988-го года генеральный секретарь РКП объявил всеохватывающую программу развития сети сельских населенных пунктов и организации («систематизации») сельских поселений, в рамках которой присудил ликвидации 8000 деревень. Под влиянием международного протеста румынская пропаганда позднее перестала говорить о плане разрушения деревень, но, в то же время, и не отвергла его. В настоящей статье рассматриваются изнанка, исторические и идейные предпосылки данной программы, а также ее связь с программой развития сельского хозяйства.

В сильно централизованной системе принятия решений, по которой граждане не могут свободно выбирать место жительства и работы, и едва разрешается строить свой дом, что означает, что новые поколения вынуждаются переселиться в новые микрорайоны, само собой разумеется развитие крупных населенных пунктов. Стараются подчинить концентрации и сельскохозяйственные производственные единицы, ограничить условия индивидуального и приусадебного хозяйства. Данная модель развития следует советскому примеру 1950-х годов, который позднее нашел сторонников по всей Восточной Европе. Однако, в последующих доказались недостатки чрезмерной концентрации производства и расселения, и соответствующая модель развития в той или иной степени во всех странах была отвергнута.

В Румынии прецедентом программы были законы о развитии сети населенных пунктов от 1968-го и 1974-го годов. Программа создания сети малых городов, сформулированная в этих законах, была снята с повестки дня в середине 1970-х годов, но она вновь появилась в 1986-м году.

Исследования сети сельских населенных пунктов Румынии показывают, что наиболее неустроенные мелкие деревни находятся в южных предгорных районах Карпат. Все же, осуществление программы систематизации началось не там, а в окрестности Бухареста, а также, в качестве четырех-пяти образцовых поселений, по всем уездам.

Любая форма модернизации, и особенно социалистическая индустриализация, управляемая сверху и рассчитывающая на быстрые успехи, противоречит стремлению сохранить локальные общества. В 1980-е годы в Румынии все больших размеров достигает государственный контроль над обществом и сужаются возможности личной жизни. В то время как крестьянство раньше в основном было эксплуатировано экономически, реорганизация же его места обитания считается новым явлением.

Перевел: Тамаш Бауко